

У

пошуках кампрамісу

Спроба нармалізацыі адносін паміж Польшчай і Савецкай Расіяй на перагаворах у Мінску ў жніўні – пачатку верасня 1920 года

Вольга БАРОЎСКАЯ,
навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі НАН
Беларусі

Сёння цяжка ўявіць сабе такі факт: у Мінску, на месцы, дзе цяпер знаходзіцца будынак Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, больш за дзевяноста гадоў таму, у асабняку графа Эмерыка Чапскага, праходзіла канферэнцыя, якая магла пакласці канец польска-савецкай вайне. Сутнасць і асноўны змест гэтага этапу польска-савецкіх перагавораў вынікалі з агульнай расстаноўкі сіл на Заходнім фронце, а таксама з умоў дагавора, падпісанага Польшчай 10 ліпеня 1920 года ў бельгійскім горадзе Спа ў час міжнароднай канферэнцыі краін Антанты па мірным урэгуляванні пасля Першай сусветнай вайны.

За сталом перагавораў у Мінску сустрэліся польская дэлегацыя пад старшынствам Я. Домбскага і расійска-ўкраінская на чале з К. Данішэўскім. У склад польскай місіі ўваходзілі такія вядомыя асобы, як С. Грабскі, Н. Барліцкі, А. Мячкоўскі, У. Кернік і інш. Савецкі ж бок прадстаўлялі К. Радэк, М. Скрыпнік, П. Смідовіч, Ф. Навіцкі.

Польска-савецкія сустрэчы маглі наогул не адбыцца, бо дыпламатычная альтэрнатыва вырашэння спрэчных пытанняў не была настолькі прывабнай для кіраўніцтва дзвюх краін. Працяглыя ваенныя дзеянні, што вяліся з пераменным поспехам з лютага

1919 года, паказвалі сваю безвыніковасць. Непасрэдным штуршком, які схіліў абодва бакі на шлях вядзення перагавораў, стала знешняе ўмяшальніцтва краін Антанты ў рамках нарады ў Бельгіі.

На пасяджэнні міжнароднай канферэнцыі ў Спа пры актыўным удзеле прадстаўнікоў Вялікабрытаніі і Францыі быў прапанаваны магчымы варыянт вырашэння спрэчных пытанняў польска-савецкіх адносін, найбольш поўна прадстаўлены ўноце Вялікабрытаніі да Савецкай Расіі ад 11 ліпеня 1920 года. На адзначаным пасяджэнні даволі працяглы час ішлі спрэчкі паміж У. Грабскім (прэм'ер-міністр Польшчы) і прадстаўнікамі Вялікабрытаніі і Францыі. Польшчы прапаноўвалася адступіць на лінію, вызначаную Вярхоўным саветам Антанты ў Парыжы ў снежні 1919 года (так званая лінія Керзана), з тым каб савецкія войскі засталіся на дваццацікіламетровай адлегласці. У. Грабскі ўзняў пытанне адносна лесу тэрыторыі, што размяшчаліся на ўсход ад гэтай лініі, прыналежнасці Вільні і прылеглых да яе тэрыторыі. Польскім бокам прапаноўваўся варыянт утварэння нейтральнай зоны ў 100 км, якая знаходзілася б

ПРА АЎТАРА

БАРОЎСКАЯ Вольга Мікалаеўна.

Нарадзілася ў г. Мінску. Скончыла гістарычны факультэт (2010) і магістратуру Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (2011), аспірантуру Інстытута гісторыі НАН Беларусі (2014).

У 2010–2013 гадах працавала вядучым архівістам у Беларускай дзяржаўнай архіве навукова-тэхнічнай дакументацыі, з 2014 года – навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

Аўтар 25 навуковых публікацый.

Сфера навуковых інтарэсаў: праблематыка польска-савецкай вайны 1919–1920 гадоў, польска-савецкія перагаворы і іх уплыў на гістарычнае развіццё беларускіх зямель.

пад кантролем краін Антанты [1, с. 145–146]. Вялікабрытанія палічыла такі варыянт непрымальным, бо гэта выклікала б вострае нездавальненне савецкага боку і як вынік – працяг ваенных дзеянняў, што было непажадана. Англіійскі бок разглядаў тэрыторыі, якія павінны б былі ўвайсці ў вызначаную Польшчай нейтральную зону, як бяспрэчна рускія, не прызнаючы права на самавызначэнне ў форме дзяржаўнага ўтварэння для беларусаў.

У выніку шматлікіх спрэчак было вынесена рашэнне Вярхоўнага савета Антанты адносна польска-савецкага канфлікту, замацаванае ў дагаворы ад 10 ліпеня 1920 года. Польшча абавязана была адступіць за лінію, вызначаную 8 снежня 1919 года Вярхоўным саветам, адлегласць паміж польскімі і савецкімі войскамі павінна складала ад 20 да 50 км. Прадугледжвалася перадача Вільні і прылеглых тэрыторый літоўскай дзяржаве, усталяванне лініі перамер'я ва Усходняй Галіцыі павінна было адбыцца на пазіцыях, якія займалі войскі ў момант яго падпісання [1, с. 149]. Акрамя таго, польскі бок браў на сябе абавязак накіраваць сваіх паўнамоцных прадстаўнікоў на міжнародную канферэнцыю ў Лондан, у якой прымуць удзел Савецкая Расія, Фінляндыя, Літва, Латвія з мэтай усталявання трывалага міру паміж адзначанымі краінамі.

Як вядома, на канферэнцыі ў бельгійскім горадзе Спа польскай дэлегацыі фактычна былі прадыктаваны ўмовы мірнага пагаднення з Савецкай Расіяй. Польскі бок, які разлічваў на атрыманне не столькі дыпламатычнай, як фактычнай ваеннай дапамогі ад краін Антанты, у выніку вымушаны быў прыняць умовы перамер'я, якія рабілі ўсе яе заваёвы 1919 года бессэнсоўнымі, яна вымушана была адмовіцца ад сваіх прэтэнзій на беларускія і ўкраінскія землі. Рашэнне краін Антанты на канферэнцыі ў Спа паказвала поўны првал федэралістычнай канцэпцыі і тым самым адлюстроўвала непасрэдня адносіны іх да планаў стварэння сеткі дзяржаўных утварэнняў, якія б знаходзіліся ў федэрацыі з Польшчай.

Польскі бок імкнуўся выкарыстаць мірныя перагаворы ў Мінску як сродак паляпшэння ўнутранага і знешняга становішча сваёй краіны. Так, на пасяджэннях Савета абароны дзяржавы неаднаразова выказваліся меркаванні аб пачатку

▲ Мінская мірная канферэнцыя. Памяшканне для прадстаўнікоў прэсы

мірных перагавораў выключна з мэтай павышэння яе абараназольнасці (правядзенне мабілізацыі, прыцягненне знешняй ваеннай дапамогі), якія могуць быць тэрмінова завершаны ў выпадку паляпшэння сітуацыі [2, с. 193]. У сваю чаргу, савецкі бок разглядаў мінскі этап перагавораў з Польшчай выключна як дыпламатычны сродак падрыхтоўкі да новай ваеннай кампаніі. Для кіраўніцтва абодвух бакоў быў зразумелы фіктыўны характар перагавораў. Ні польская, ні расійска-ўкраінская дэлегацыі не збіраліся браць на сябе адказнасць перад міжнароднай супольнасцю за іх зрыў.

Напружаныя адносіны заўважаюцца ў рамках абмену нотамаі як напярэдадні, так і пад час мінскіх перагавораў (19 жніўня – 2 верасня 1920 года). Адным з праблемных момантаў была спроба арганізацыі надзейнай радыёграфічнай сувязі паміж Мінскам і Варшавай. Так, 21 жніўня міністр замежных спраў Польшчы Я. Сапега накіраваў ноту пратэсту на адрас Народнага камісарыята замежных спраў РСФСР з патрабаваннем даць магчымасць свабоднага доступу членам польскай дэлегацыі для перадачы радыётэлеграфных паведамленняў у Варшаву або, у выпадку немагчымасці гэтага, перанесці пасяджэнні ў Варшаву [3, л. 23]. У ночце ў адказ 22 жніўня народны камісар замежных спраў РСФСР Г. Чычэрын тлумачыў факт узнікнення праблем з радыётэлеграфнымі зносінамі дрэннай працай варшаўскай станцыі, пастаяннымі адмовамі прыняць паведамленні [4, с. 142–143]. Хоць, як адзначана ў данясенні англійскага дыпламатыч-

Георгій Чычэрын – народны камісар замежных спраў РСФСР

Якуб Ганецкі – член савецкай дэлегацыі на савецка-латышскіх перагаворах, удзельнік савецка-польскіх перагавораў у Рызе

Карл Данішэўскі – кіраўнік расійска-ўкраінскай мірнай дэлегацыі на перагаворах у Мінску

нага прадстаўніка ў Польшчы Г. Румбальда, 19 жніўня 1920 года тэлеграфная сувязь паміж Мінскам і Варшавай была ўсталявана на высокім узроўні. Атрымліваецца, што радыёсувязь мелася, а польскі бок пачаў праводзіць афіцыйную акцыю па пошуку непасрэдных прычын для зрыву мірных перагавораў з ускладаннем адказнасці на савецкі бок. Далейшыя зносіны паміж польскай дэлегацыяй у Мінску і Варшавай адбываліся праз спецыяльных дыпламатычных кур'ераў [5, s. 45].

Расійска-ўкраінскі бок таксама выкарыстоўваў шматлікія прыёмы для зрыву мірнай канферэнцыі, але такім чынам, каб перад міжнароднай супольнасцю вінаватай аказалася Польшча. Як адзначалася ў тэлеграме К. Радэка да Г. Чычэрына, У. Леніна, Л. Троцкага ад 23 жніўня 1920 года, асноўнай дыпламатычнай задачай мінскага этапу польска-савецкіх перагавораў была не толькі падрыхтоўка да новай ваеннай кампаніі, але і намаганні па кампраметацыі польскага боку перад краінамі Антанты. Нават прапаноўвалася перадаць С. Грабскаму або іншаму прадстаўніку Нацыянальна-дэмакратычнай партыі лісты Ю. Мархлеўскага («адрэдагаваныя») да жонкі аб агульным ходзе белавежскіх і мікашэвіцкіх перагавораў, што адбываліся ў неафіцыйным фармаце, змест якіх не быў вядомы членам партыі эндэкаў [6, л. 22]. Акрамя таго, у жніўні 1920 года праз пасрэдніцтва Л. Каменева англійскаму кіраўніцтву было паведамлена аб «перагаворах Ю. Мархлеўскага з І. Бёрнерам», што выклікала зацікаўленасць Вялікабрытаніі, і яна рэкамендавала выкарыстаць гэты факт супраць завышаных патрабаванняў Польшчы [7, л. 19]. 14 жніўня 1920 года ў лісце У. Леніна да Г. Чычэрына выказвалася просьба аб накіраванні Л. Каменеву «ўсіх фактаў, якія даказваюць, што Францыя і Дашынскі зрываюць сустрэчу ў Мінску» [8, s. 320–321].

Дастаткова адзначыць выпадак расклейвання афіцыйнага загаду РВС Заходняга фронту, падпісанага Л. Троцкім, у якім польская дэлегацыя абвінавачвалася ў правядзенні шпіёнскай і дыверсійнай працы на падставе наяўнасці ў яе шэрагах членаў разведкі і контрразведкі. Акрамя гэтага, па спецыяльным даручэнні народнага камісара замежных спраў РСФСР польская дэлегацыя была пазбаўлена асабістай радыёстанцыі

з-за яе няспраўнасці, у выніку чаго любыя зносіны паміж дэлегацыяй і Варшавай ажыццяўляліся праз савецкую радыёстанцыю ў дакладна вызначаны гадзіны. Гэта давала магчымасць кантраляваць працэс радыётэлеграфнай сувязі, ліквідавала магчымасць «выкарыстання радыё ў разведвальных мэтах» [6, л. 20]. Такія дзеянні савецкага боку паставілі пад пагрозу зрыву пасяджэнні мірнай канферэнцыі і выклікалі пратэст міністра замежных спраў Польшчы. Пэўную спецыфіку польска-савецкім перагаворам на мінскім этапе (жнівень – пачатак верасня 1920 года) надаваў шэраг неафіцыйных сустрэч польскіх і савецкіх дыпламатычных прадстаўнікоў як напярэдадні адкрыцця мінскай мірнай канферэнцыі, так і ў час яе працы.

24 ліпеня паступіла неафіцыйная прапанова ад імя А. Іофэ, на той момант кіраўніка савецкай дэлегацыі на савецка-латышскіх перагаворах і супрацоўніка Народнага камісарыята замежных спраў РСФСР, да польскага пасла ў Латвіі В. Камянецкага аб наладжванні тайных сустрэч паміж прадстаўнікамі абодвух бакоў. Ён даслаў шыфраваную тэлеграму з тэкстам ноты РСФСР да Вялікабрытаніі, у якой прапанаваліся савецкія ўмовы заключэння перамір'я і міру з Польшчай. Адначасова савецкі прадстаўнік у Капенгагене па заключэнні англійска-савецкага дагавора аб абмене ваеннапалонных М. Літвінаў таксама звярнуўся да польскага Міністэрства замежных спраў з мэтай арганізацыі сустрэч па справах таварыства Чырвонага Крыжа. У выніку на асобнай нарадзе было прынята рашэнне аб накіраванні польскіх прадстаўнікоў М. Касакоўскага і Э. Залескага ў Капенгаген, а В. Камянецкага з К. Петрушэўскім у Рыгу. Аднак польская місія ў Капенгаген не адбылася: пры адпраўцы М. Касакоўскага і Э. Залескага праз Гданьск выявілася адсутнасць у іх неабходных дыпламатычных дакументаў. Таму М. Касакоўскі быў накіраваны ў Рыгу 31 ліпеня разам з В.Камянецкім, К. Петрушэўскім [9].

З 2 па 9 жніўня ў Рызе адбыліся сустрэчы Я. Ганецкага, гандлёвага прадстаўніка РСФСР у Латвіі, і І. Лорэнца, члена савецкай дэлегацыі на савецка-латышскіх перагаворах, з М. Касакоўскім і В.Камянецкім. На перагаворах Касакоўскага – Ганецкага, акрамя галоўнага пытання – абмену заложнікаў,

цывільных палонных, узнятага яшчэ на белаежска-мікашэвіцкім этапе польска-савецкіх перагавораў у ліпені – лістападзе 1919 года, савецкаму боку было прапанавана абмеркаваць «іншыя» спрэчныя моманты. Аднак пазітыўных вынікаў гэта не прынесла.

Савецкае кіраўніцтва імкнулася праз наладжванне рыжскіх сустрэч Я. Ганецкага з М. Касакоўскім дасягнуць непасрэднага паразумення з Польшчай, абыходзячы англійскае пасрэдніцтва і верагоднасць склікання лонданскай канферэнцыі. Акрамя таго, сустрэчы служылі дзейным сродкам давесці да польскага боку асноўныя пункты мірнай савецкай праграмы, што была прапанавана Вялікабрытаніі праз пасрэдніцтва Л. Каменева і М. Літвінава. Акрамя гэтага, неафіцыйна абодва бакі агучылі праект размежавання інтарэсаў: Польшча павінна выказаць сваю незацікаўленасць тэрыторыяй і далейшым лёсам Украіны, а Савецкая Расія ў сваю чаргу – тэрыторыямі Літвы і Беларусі. Гэта формула размежавання паміж бакамі пасля была паўторана на неафіцыйных сустрэчах К. Данішэўскага і К. Радэка з Н. Барліцкім і Л. Альтбергам пад час мінскага этапу польска-савецкіх перагавораў 1919–1921 гадоў і першапачаткова разглядалася як верагодны варыянт мірнага ўрэгулявання на сакрэтных сустрэчах А. Іофэ з Я. Домбскім у пачатку кастрычніка 1920 года ў Рызе [11, л. 16].

Адзначаныя сустрэчы яскрава прадэманстравалі існаванне розных пунктаў гледжання ў савецкім кіраўніцтве адносна планаванага міру з Польшчай. Яшчэ ў час падрыхтоўкі афіцыйнага паведамлення Савецкай Расіі на ноту Вялікабрытаніі 11 ліпеня 1920 года на адрас У. Леніна паступалі лісты ад Г. Чычэрына, Л. Троцкага, Л. Каменева, у якіх прапаноўваліся розныя варыянты адказу на англійскую прапанову. Кіраўнікі Савецкай Расіі добра разумелі: калі прыняць ноту і пачаць мірныя перагаворы з Польшчай, гэта дасць добры шанс польскаму кіраўніцтву падрыхтавацца да новай ваеннай кампаніі. Аднак удалае наступленне Чырвонай арміі, распачатае ў пачатку ліпеня 1920 года, не давала пераваг дыпламатычным сродкам. Нездарма Л. Каменеву зазначаў напярэдадні абсалютную немагчымасць прыняцця англійскіх прапаноў і тое, што заключанае перамір'е з польскім бокам не вызначалася б трыва-

ласцю. Улічваючы паспяховае наступленне савецкага боку на фронце, ён выказваўся за ваенны шлях вырашэння спрэчных пытанняў. Перамір'е магло быць заключана толькі ў выпадку прынцыповай згоды Польшчы і Антанты на хуткую польскую дэмабілізацыю, на выдачу артылерыі, што магло адбыцца толькі ў выпадку яе поўнай або частковай капітуляцыі [10, с. 134]. Народны камісар замежных спраў РСФСР Г. Чычэрын выказваўся за частковае прыняцце патрабаванняў, што змяшчаліся ўноце ад 11 ліпеня 1920 года – згода на ўдзел у лонданскай міжнароднай канферэнцыі як месцы сустрэчы прадстаўнікоў Савецкай Расіі, Польшчы, Літвы, Латвіі, Фінляндыі, Вялікабрытаніі, а пасля паступовае перанясенне мірных перагавораў у Варшаву або ў які-небудзь «правінцыйны» расійскі горад [10, с. 136–140].

24 жніўня 1920 года ад польскай мірнай дэлегацыі паступіла прапанова абмеркаваць найбольш спрэчныя пытанні паміж бакамі на асобных неафіцыйных сустрэчах, па-за асноўнымі пасяджэннямі канферэнцыі. У выніку 25 жніўня адбылася сустрэча К. Радэка, Г. Штыкгольда (сакратар дэлегацыі), П. Смідовіча з Н. Барліцкім (Польская сацыялістычная партыя), У. Кернікам (Польская сялянская партыя – групоўка «Пяст»), Ф. Перлем (Польская сацыялістычная партыя), Л. Альтбергам. На ёй абодва бакі прадэманстравалі гатоўнасць пайсці на саступкі. Пры выкананні пэўных умоў расійска-ўкраінскай дэлегацыяй (адмова ад пунктаў аб раззбраенні і дэмабілізацыі польскіх войскаў, згода на тэрытарыяльныя саступкі) польскі бок абяцаў адмовіцца ад пастулатаў федэралістычнай канцэпцыі вырашэння «ўсходняга пытання» [11, л. 16].

З ліста К. Данішэўскага да Г. Чычэрына ад 25 жніўня 1920 года яскрава бачна зменлівасць і кан'юнктурнасць палітычнай лініі паводзін цэнтральнага савецкага кіраўніцтва адносна Польшчы, залежнай ад агульнай сітуацыі на польска-савецкім фронце, што было зразумела кожнаму прысутнаму на канферэнцыі ў Мінску. Пэўная разгубленасць адчуваецца ў лістах Г. Чычэрына да У. Леніна з сярэдзіны па канец жніўня 1920 года. Народны камісар замежных спраў РСФСР як прыхільнік дыпламатычных сродкаў вырашэння спрэчных польска-савецкіх пытанняў падрабязным чынам вымушаны быў разглядаць

Міхал Станіслаў Касакоўскі, удзельнік савецка-польскіх перагавораў у Рызе

Ян Домбскі, кіраўнік польскай мірнай дэлегацыі

усе варыянты развіцця падзей. Змяненні ў ваенна-аператыўным становішчы, на думку Г. Чычэрына, маглі стаць штуршком да таго, што польская дэлегацыя выставіць «непрымальныя» ўмовы для савецкага боку, як гэта адбывалася пад час барысаўскага этапу польска-савецкіх перагавораў (снежань 1919 – чэрвень 1920 года). Выявілася неабходнасць распрацаваць адпаведны механізм дзеянняў. Галоўным у такім выпадку было, каб віна за зрыў канферэнцыі не лягла на плечы савецкага кіраўніцтва. Апошнім аргументам, які магла выставіць польская дэлегацыя, была прапанова па «ачышчэнні тэрыторый Беларусі і Украіны ад іншаземных войскаў». Яна ні ў якім разе не магла быць прынята да разгляду савецкім бокам. Г. Чычэрын разумеў усю рызыкаўнасць становішча, бо сітуацыя на Заходнім фронце заставалася нестабільнай. Прыняцце на сябе нейкіх абавязкаў у такіх абставінах было б нелагічным крокам.

Тым больш добраахвотны адыход Чырвонай арміі з беларускіх і ўкраінскіх зямель з-за «ўнутранай няўстойлівасці» савецкай улады ў гэтых рэгіёнах прызнаваўся немагчымым [10, с. 4–5].

Варыянты заключэння перамір'я або працягу ваенных дзеянняў разглядаліся ажно да пачатку верасня 1920 года. Паварот у палітыцы Савецкай Расіі на перагаворах з Польшчай ад дыктату з пазіцыі сілы, як было на першым, мінскім, этапе, да «палітыкі згодніцкага міру» адбыўся пад уплывам змяненняў у агульным ваенна-аператыўным становішчы. Рашэнне з адпаведнай фармулёўкай было прынята

1 верасня 1920 года Палітбюро ЦК РКП(б). У адзначаны перыяд Г. Чычэрын у тэлеграме да Палітбюро ЦК РКП(б) прапаноўваў «адмовіцца ад непрымальных умоў, такіх як разбраенне Польшчы і скарачэнне яе арміі, аднак не дэманстраваць такім чынам сваёй слабасці; паказаць непрымальнасць стварэння буферных дзяржаў, недатыкальнасць савецкіх Украіны і Беларусі; але і згадзіцца на пэўныя тэрытарыяльныя саступкі» [13, л. 42]. Ужо праз пэўны час адбылася канкрэтызацыя праграмы савецкага боку: лінія размежавання з Польшчай павінна была прайсці паблізу рэк Шчара і Ясельда [12, с. 325–337].

26 жніўня 1920 года Я. Домбскі з Мінска ў тэлеграме да міністра замежных спраў Я. Сапегі адзначаў пэўную нервовасць, якая панавала ў складзе расійска-ўкраінскай дэлегацыі. Адначасова паведамлялася пра гатоўнасць савецкага боку ісці на саступкі адносна тэрытарыяльных патрабаванняў, агульную змену настрояў у асяроддзі савецкіх дыпламатаў, якія змянілі рэзкі, ультыматыўны тон і нават згодны адмовіцца ад пункта па разбраенні польскіх вайсковых часцей, падтрымалі прапанову па пераносе месца перагавораў з Мінска ў Рыгу. Аднак расійска-ўкраінскі бок, як адзначалася ў тэлеграме, катэгарычным чынам выказваўся за прызнанне незалежнасці савецкіх украінскай і беларускай рэспублік [5].

Агульныя змены на Заходнім фронце прымусалі савецкае кіраўніцтва выпрацоўваць новую тактыку паводзін. Для «ажыццяўлення дыпламатычных манеўраў» прадугледжваліся замены ў асабовым складзе расійска-ўкраінскай дэлегацыі: старшынёй выступаў А. Іофэ. Як вопытны дыпламат, за плячыма якога былі перагаворы з Германіяй, Эстоніяй, Літвой, Латвіяй, ён мог не толькі ўступіць у неафіцыйныя зносіны з польскімі сацыялістамі, але і пацягнуць час да таго моманту, пакуль не будзе выпрацаваны канкрэтны план дзеянняў савецкага кіраўніцтва па гэтым пытанні. 29 жніўня 1920 года А. Іофэ быў выкліканы з Рыгі ў Маскву па «справе перагавораў з Польшчай». Так, згодна з яго дакладам ЦК РКП(б), асноўнай прычынай выкліку стала накіраванне яго ў Мінск «з мэтай правядзення неафіцыйных перагавораў з прадстаўнікамі польскіх левых партый, і адначасова (прыкладзі)

▼ Польская дэлегацыя на мірных перагаворах у Мінску і Рызе. Сядзяць злева направа: У. Кернік, М. Віхлінскі, ген. М. Кулінскі, Я. Домбскі, С. Грабскі, Л. Васілеўскі. Стаяць: В. Камянецкі, Н. Барліцкі, А. Мячкоўскі, Л. Вашкевіч

намаганні па замаруджванні ходу афіцыйных перагавораў» [14, л. 5–7]. А. Іофэ ў дакладной запісцы на імя У. Леніна, М. Красцінскага, Л. Троцкага, Г. Чычэрына ад 31 жніўня 1920 года прапанаваў свае тэарэтычныя асновы тактыкі будучых перагавораў з Польшчай: 1) адкладванне пытання саветызацыі на нявызначаны тэрмін; 2) у сувязі з немагчымасцю хуткага ваеннага разгрому Польшчы неабходна прыкласці намаганні па паляпшэнні дыпламатычных зносін, заснаваных на зацягванні перагавораў, да часу прывядзення Чырвонай арміі да стану баявой гатоўнасці; на стварэнні ў польскага боку ілюзіі міралюбівых адносін Савецкай Расіі шляхам заключэння «палюбоўнага міру»; 3) на ўнясенні ўнутранага разлому ў шэрагі як польскага грамадства, так і мірнай дэлегацыі (улічваючы яе партыйную дыферэнцыяванасць) [15, л. 41–42].

У гэтай запісцы А. Іофэ адзначыў пажаданы склад савецкай мірнай дэлегацыі: К. Данішэўскі – як намеснік старшыні, Д. Мануільскі – як прадстаўнік ад УССР (замест М. Скрыпніка). Ён катэгарычным чынам выступаў супраць уключэння П. Смідовіча. Аднак, па рашэнні Народнага камісарыята замежных спраў, К. Данішэўскі быў выключаны са складу дэлегацыі як былы кіраўнік Ваеннага рэвалюцыйнага трыбунала Латвійскай савецкай рэспублікі. 1 верасня 1920 года рашэннем Палітбюро ЦК РКП(б) (з подпісамі У. Леніна, М. Красцінскага, М. Бухарына, М. Калініна, І. Сталіна) была зацверджана кандыдатура А. Іофэ як кіраўніка расійска-ўкраінскай мірнай дэлегацыі.

Асаблівасцю мінскага этапу польска-савецкіх перагавораў стала ўключэнне Украіны ў лік краін-удзельніц: ініцыятыва належала РСФСР, якая імкнулася даць права прадстаўніцтва УССР на міжнароднай арэне і такім чынам перакрыць намаганні польскага боку прыцягнуць да ўдзелу ў канферэнцыі прадстаўнікоў ураду С. Пятлюры. Беларускі ўдзел абодвума бакамі не прадугледжваўся. Польшча ўголас заяўляла аб тым, што беларускія прадстаўнікі адмовіліся ад сваіх правоў на самастойнае існаванне пасля падпісання дагавора паміж Польшчай і Найвышэйшай Радай БНР у сакавіку 1920 года, і згаджалася на культурна-нацыянальную аўтаномію ў складзе польскай дзяржавы. Таму прэтэнзіі Рады Народных Міністраў

▲ Мінская мірная канферэнцыя. У цэнтры стаіць кіраўнік польскай мірнай дэлегацыі Я. Домбскі

БНР да краін Антанты, РСФСР, Польшчы і іншых не браліся ў разлік.

На этапе мінскіх мірных перагавораў Рада Міністраў БНР ад імя Я. Ладнова накіравала зварот да прэм'ер-міністра Вялікабрытаніі Д. Лойд Джорджа з просьбай аб дапушчэнні яе прадстаўнікоў да ўдзелу ў рабоце мірнай канферэнцыі, спасылаючыся на абвешчанае права нацый на самавызначэнне [16, л. 56–57]. У адзначаны час кіраўніцтва БНР абмяжоўвалася правам аўтаноміі ў складзе федэратыўнай расійскай рэспублікі, адкрыта заявіла аб гэтым, патрабавала на перагаворах вызначыць пытанне формы рэалізацыі права на аўтаномію беларускіх зямель. 14 жніўня 1920 года быў накіраваны аналагічны гэтаму звароту «Мемарандум і адозва да прэзідэнтаў і паслоў вялікіх дзяржаў» [16, л. 58–60], дзе выказваўся пратэст супраць падзелу тэрыторыі Беларусі па лініі чыгункі Граева – Беласток. 20 жніўня 1920 года былі накіраваны звароты да ўрадаў Польшчы і РСФСР, у якіх ставіўся знак роўнасці паміж мірным дагаворам, падпісаным у Брэст-Літоўску ў сакавіку 1918 года, і польска-савецкім паразуменнем, паколькі яны адбываліся без удзелу прадстаўнікоў беларускіх палітычных колаў [17, л. 97]. Аднак ноты пратэсту і звароты Рады Міністраў БНР не аказалі ўплыву на ход і характар перагавораў. Яшчэ на пленарным пасяджэнні расійска-польскіх перагавораў у жніўні 1920 года старшыня расійскай

дэлегацыі К. Данішэўскі нават не паставіў пытанне пра ўдзел у іх прадстаўнікоў Беларусі.

Так званае другое абвяшчэнне БССР 31 ліпеня 1920 года ў прынцыпе давала магчымасць савецкаму боку прысягнуць да ўдзелу ў канферэнцыі (непасрэдна або ўскосна, праз перадачу мандата) беларускіх прадстаўнікоў. Савецкае кіраўніцтва, якое адштурхоўвалася ад лініі Керзана як граніцы паміж бакамі, лічыла беларускі ўдзел у перагаворах непатрэбным. Яго дзеянні па беларускім пытанні абмяжоўваліся дэкларацыяй намераў прадастаўлення права на самавызначэнне савецкаму народу шляхам стварэння беларускай рэспублікі (на адзначаным этапе пакуль у абстрактным выглядзе часовых органаў кіравання), спробамі фарміравання шматпартыйнага кіруючага цэнтра з прадстаўнікоў Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў (Я. Бялькевіч, П. Берднік, І. Мамонька і М. Пашковіч), Камуністычнай партыі бальшавікоў Літвы і Беларусі (А. Чарвякоў,

В. Кнорын), Беларускай камуністычнай арганізацыі (У. Ігнатоўскі), Бунда (А. Ванштэйн). Пытанне тэрытарыяльна-этнічных і дзяржаўных межаў залежала ад агульнай сітуацыі на франтах, вынікаў вайны, і яго вырашэнне адкладвалася на больш позні тэрмін.

Ужо ў час неафіцыйных сустрэч членаў польскай мірнай дэлегацыі (Н. Барліцкі, У. Кернік, Ф. Перль, Л. Альтберг) і расійска-ўкраінскай (К. Радэк, Г. Штыкгольд, П. Смідовіч) 25 жніўня 1920 года дасягненне кампрамісу паміж бакамі магло адбыцца шляхам прадастаўлення савецкім кіраўніцтвам саступак за кошт беларускіх зямель [11, л. 17]. Савецкае кіраўніцтва знаходзілася ў сітуацыі складанага выбару паміж ваенным і дыпламатычным шляхам развіцця падзей. Схіленне ў бок другога варыянта (працяг мірных перагавораў) азначала неабходнасць прыняцця прапанов, агучаных на сустрэчы з прадстаўнікамі польскіх сацыялістаў: адмова ад пунктаў аб дэмабілізацыі, выдача артылерыі, узбраенне польскіх рабочых, тэрытарыяльная праграма.

Мінскі этап польска-савецкіх перагавораў яскрава прадеманстрававу ўзаемазалежнасць перагаворнага працэсу і агульнай ваенна-аператыўнай сітуацыі, а таксама яшчэ раз даказаў залежнасць знешнепалітычнай лініі польскай дзяржавы ад рашэнняў краін Антанты і ЗША. Абодва бакамі мірная канферэнцыя ў Мінску не разглядалася як шлях вырашэння спрэчных пытанняў – ваенныя сродкі на гэтым этапе прызнаваліся прыярытэтнымі. Уплыў англійскага фактару на ход перагавораў стаў вырашальным, прадвызначыў формы, змест, вынікі сустрэч. Негалосная прысутнасць Вялікабрытаніі, яе ўдзел у якасці арбітра або медыятара польска-савецкіх узаемаадносін прымушала бакі праводзіць амаль адначасова афіцыйныя пасяджэнні мірнай канферэнцыі і весці неформальныя сустрэчы ў пачатку жніўня 1920 года і непасрэдна ў час мінскіх перагавораў. Тактыка падзелу тэрыторыі Беларусі паміж Польшчай і савецкай краінай, хоць першачаткова і не была прадугледжана польскай інструкцыяй для мірнай дэлегацыі (рэкамендавалася прызнаць незалежнасць Беларусі, але без вядзення перагавораў аб яе межах) [1, с. 281–283], стала асновай для дасягнення кампраміснага рашэння. ▀

ЛІТАРАТУРА

1. Документы і материалы по истории советско-польских отношений: в 11 т. – Т. 3: апрель 1920 г. – март 1921 г. – М.: Наука, 1965. – 607 с.
2. Leinwand, A., Molenda, J. *Protokoły posiedzeń Rady obrony Państwa / A. Leinwand, J. Molenda // Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały.* – Warszawa, 1965. – Z. 1. – S. 23–139.
3. Архив внешней политики Российской Федерации (далее – АВП РФ). – Фонд 04. – Оп. 32. – Д. 19.
4. Документы внешней политики СССР: в 24 т. – Т. 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – М.: Госполитиздат, 1959. – 723 с.
5. Kopia telegramy sztyfrowanej J. Dąbskiego do Ministerstwa spraw zagranicznych 26 sierpnia 1920 r. // *Archiwum akt nowych (AAN).* – Zespół 322. Ministerstwo spraw zagranicznych. – Sygn. 6737.
6. АВП РФ. – Фонд 04. – Оп. 32. – Д. 40.
7. АВП РФ. – Фонд 151. – Оп. 3. – Папка 2. – Д. 6.
8. Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich: w 41 t. – Т. 3: kwiecień 1920 – marzec 1921 / pod. red. W. Gostyńska. – 1964. – 679 s.
9. Dziennik M.S. Kossakowskiego, 1915–1922 rr. // *Archiwum Polskiej Akademii Nauk.* – Zespół 4. – Sygn. 11. – S. 53–64.
10. Польско-советская война, 1919–1920: (Ранее не опубликованные документы и материалы): в 2 ч. / Рос. АН, Ин-т славяноведения и балканистики и др.; [Ред. И.И. Костюшко]. – Ч. 2: 20 августа 1920 г. – 18 марта 1921 г. – М.: ИСБ РАН, 1994.
11. Российский государственный архив социально-политической истории (далее – РГАСПИ). – Фонд 5. – Оп. 1. – Д. 2001.
12. Лазько, Р. Беларусь-савецкія перагаворы 1920 г. / Р. Лазько // *Białoruś w XX stuleciu. W kręgu kultury i polityki / pod red. D. Michaluk.* – Toruń, 2007. – 734 s.
13. РГАСПИ. – Фонд 159. – Оп. 2. – Д. 27.
14. АВП РФ. – Фонд 122. – Оп. 4. – Папка 7. – Д. 10.
15. АВП РФ. – Фонд 04. – Оп. 32. – Папка 205. – Д. 25.
16. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далее – НАРБ). – Фонд 325. – Воп. 1. – Спр. 14.
17. НАРБ. – Фонд 325. – Воп. 1. – Спр. 98.